

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**PROCEEDINGS
of the XX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**2025
Астана**

УДК 001(06)
ББК 72я631
F96

**«ǴYLYM JÁNE BILIM – 2025» студенттер мен жас ғалымдардың
XX Халықаралық ғылыми конференциясы = XX Международная
научная конференция студентов и молодых ученых «ǴYLYM JÁNE
BILIM – 2025» = The XX International Scientific Conference for
students and young scholars «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2025». – Астана:
– 3813 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-08-5373-7

**Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас
ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті
мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.**

**The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young
researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities. В сборник
вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по
актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.**

УДК 001(06)
ББК 72я431
F96

ISBN 978-601-08-5373-7

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2025

322.	Рамазанова Ж, Нұрлан А, Жайсанбаева А. «Бұлтты технологияларды пайдалану кезіндегі тәуекелдер мен қауіпсіздік шараларын зерттеу»	1430
323.	Сахатбекқызы Т., Бахтиярқызы Т.А. «IoT құрылғыларының желідегі қауіпсіздігін қалай қамтамасыз етуге болады: стратегиялар және packet tracer көмегімен модельдеу»	1434
324.	Серғазы М. «Повышение производительности разработчиков с помощью интегрированных искусственных интеллектов и соображения кибербезопасности»	1440
325.	Султанов А.М. «Стеганография в кибербезопасности казахстана»	1443
326.	Танатаров Е., Іргебай С., Султанов А. «WI-FI желісінде шақырылмаған қонақтарды автоматты түрде анықтау жүйесі»	1447
327.	Таубай М.Е. Рамагуллаев Ә.А. «Фишинг: желідегі beef әдісі арқылы алдау және одан сақтану»	1452

СЕКЦИЯ 3 ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

		ПОДСЕКЦИЯ 3.1 АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ БИОЛОГИИ	
328.	Акимкара А.Б.	Гербарийдің ботаникалық зерттеулерде қолданылуы және гербарий қорындағы кеппе шөптің қалыптасу ерекшеліктері	1457
329.	Ақылбек А.	Астана қаласындағы ботаникалық бағының ландшафттағы <i>geranium sanguineum</i> биологиялық ерекшеліктеріне сипаттама беру	1459
330.	Әділхан Ж.	Мобильді байланыс пен қолданбалардың адамның мінез-құлқына әсерін анықтау	1463
331.	Базарбаева Қ.	Жасөспірімдерде девиантты мінез-құлықтың даму қаупі	1467
332.	Байдосова А.Б.	Методика использования игровых технологий на уроках биологии	1471
333.	Байдосова А.Б.	Актуальные проблемы современной биологии с использованием игровых технологий в образовании	1474
334.	Ғазизова Ә.	Сәулеленген егеуқұйрықтардың бүйректеріндегі морфофункционалдық өзгерістерді салыстырмалы бағалау	1477
335.	Еркін З.Б.	Биология сабақтарында оқушылардың сыни ойлау қабілетін жетілдіруде блум таксономиясын пайдалану	1482
336.	Жанабергенова	Кенеттен жүрек өлімі: генетикалық аспектілері	1486

	А.Ә.	және алдын алу шаралары	
337.	Жанакулова Н.А.	Өсімдіктердің әртүрлі орта жағдайларына байланысты экологиялық топтарға бөлінуі	1491
338.	Жумагалиева Н.Б.	Ақмола облысы көлдері балықтарының салыстырмалы морфологиялық талдауы	1494
339.	Жұмахан Г.Ж.	Егеуқұйрықтардағы радиацияға жауап ретінде митохондриялық ақуыздардың өзгеруін зерттеу	1497
340.	Ибрагимова М.А.	Mir-29a-3p в качестве перспективного неинвазивного биомаркера радиационного поражения	1501
341.	Калапбергенова Д.Б.	Биология студенттеріне жоғарғы математиканы оқытудың ерекшеліктері	1506
342.	Калиева А.Б.	Жатақханада тұратын бірінші курс студенттерінің психикалық денсаулығын зерттеу	1509
343.	Куанышев С.Н.	Солтүстік қазақстан облысыны (Уәлиханов ауданы) өсімдік жамылғысының ерекшеліктері	1513
344.	Кутинбаева С.Б.	Орта мектеп оқушыларының биология сабақтарында инновациялық технологияларды пайдаланудың ерекшеліктерін зерттеу	1516
345.	Кушурова А.А.	Сравнение психофизиологических особенностей развития учащихся частной и общеобразовательной школы	1520
346.	Қанибайқызы Е.	Агробион препаратының жаздық бидай өсімдігінің өсуі мен дамуына әсері	1524
347.	Қойлыбай А.С.	Ақмола облысындағы далалық сәлбенді (<i>salvia stepposa</i>) мәдениеттендіру жағдайында өсіп - даму ерекшеліктерін зерттеу	1527
348.	Минуар С.М.	Жамбыл облысы перспективті құрамында эфир майы бар дәрілік өсімдіктер <i>tanacetum vulgare</i> және <i>achilleamille folium</i> дамуының биологиялық ерекшеліктері	1530
349.	Молдабаева Т.Е.	Vinom school мектептерінің биология сабақтарында upgrade технологияларын пайдалану тиімділігін зерттеу	1533
350.	Мұратқызы С.	Жамбыл облысының ландшафтарындағы қалампырлар (<i>caryophylloideae juss</i>) тұқымдасының өсуіне диатомиттің әсерін зерттеу	1537
351.	Мырзагелді Е.Қ.	Мектеп оқушыларының морфологиялық және психофизиологиялық ерекшеліктеріне білім беру мамандығының әсері	1540
352.	Назым Ә.Ж.	Актуальные проблемы лабораторных и практических работ по биологии в школах республики казахстан	1543
353.	Ниетуллаева А.А.	Биология сабақтарында STEM технологиясын қолданудың маңызы	1546
354.	Сальменова А.А.	Қоршаған ортаға бейімделуіне байланысты <i>fragaria vesca</i> l. анатомиялық ерекшеліктері	1551
355.	Сейпулла А.С.	Современные подходы к стимулированию хондрогенеза	1556
356.	Соломко Л.Р.	Митохондриальная дисфункция как молекулярная основа клеточного старения	1560

357.	Стамқұлова Б.А.	Көкшетау қаласы урбанофлорасының таксономиялық анализі	1565
358.	Султан А.А.	Әртүрлі спорт түрлерімен айналысатын студенттердің физикалық даму көрсеткіштерін зерттеу	1569
359.	Товкумова А.С.	Бронх демікпесі және созылмалы обструктивті өкпе ауруы айқас синдромы кезіндегі иммуноглобулин е деңгейін зерттеу	1573
360.	Тоқтасын Н.М.	Биология сабағында танымдық қызығушылықты белсендірудің жолы ретінде виртуалды зертханаларды пайдаланудың тиімділігі	1577
361.	Хажайхан А.	Экологиялық және климаттық факторлар контекстінде ақмола облысы фитомасса қорлары мен өнімділігінің өзгеруі	1581
362.	Хусаинов А.Т., Адырбек Ә.С., Дурмекбаева Ш.Н.	Гуминдік препараттардың жаздық бидай тұқымдарындағы физиологиялық-биохимиялық процестерге және морфологиялық өзгерістерге әсері	1584
363.	Nursagat A.	Cognitive and physiological foundations of visual perception: the role of infographics in education	1587
364.		ПОДСЕКЦИЯ 3.2 СОВРЕМЕННЫЕ ВОПРОСЫ БИОТЕХНОЛОГИИ И БИОМЕДИЦИНЫ	
365.	Арғынғазина А. Б., Картаева А. Б.	Балықтарды өсіру кезіндегі судың физика-химиялық құрамын салыстырмалы талдау	1592
366.	Бекболат Б., Самат А. Т., Слепкова Н. Н., Курманбаева А. Б.	Аудандастырылған арпа сорттарына сипаттама	1595
367.	Берікова М.С., Тулегенова Ж.А.	Алма ағашының цитоспороз ауруын анықтау	1598
368.	Билялов Ә. Р.	Особенности подготовки различных органов <i>Clarias gariepinus</i> для оценки содержания МО-ферментов	1601
369.	Дробова В. А.	Сравнительный анализ использования пероксида кальция и дубильной кислоты для улучшения выхода выклева жаброного рачка <i>Artemia parthenogenetica</i>	1604
370.	Ергазы Б.	Антагонистическая активность штаммов <i>Bifidobacterium bifidum</i> , выделенных из фекалий семидневного младенца, в отношении <i>Staphylococcus aureus</i>	1608
371.	Ерлан Қ.Е., Тауекел Ж.К.	Балықтардың әртүрлі қоректендіру жағдайларындағы өсу параметрлерін бақылау	1611
372.	Жұмабек А.Б., Базарбаева К. Ж., Акбасова А. Ж.	Отандық бидайдың өсуіне салицил қышқылы мен топырақтағы молибденнің әсерін зерттеу	1615
373.	Камали А. С.	Жарма негізіндегі таңғы құрғақ асты өндіру	1619

		технологиясында қолдануға арналған пробиотикалық қасиетке ие микроағзаларды зерттеу	
374.	Қамиден А.А., Молдабай М.Ж.	Изучение состава активного ила в биологической очистке сточных вод	1622
375.	Калиева А. Б.	Солодка как источник фармакологически активных соединений: традиционные и биотехнологические подходы	1625
376.	Құдайбергенова Н.Қ.	Физиологические функции кремния в диатомите и особенности его взаимодействия вместе с кормами рыб	1628
377.	Машан З., Жарылқап А.	Құлаққаптың адам денсаулығына әсері	1630
378.	Маликова А. Ж., Бейсенбаев Р. А.	Изучение влияния гипоксических условий воды на содержание МО-ферментов в различных органах рыб	1634
379.	Мұрат Қ.С.	Тилапияны тиімді азықтандыру стратегиясының негізі	1637
380.	Нургазиева Ж.Н., Тулегенова Ж.А.	Пробиотикалық микроорганизмдер көмегімен ешкі сүті мен сиыр сүтінің комбинациясынан био-йогурт жасау және оның тағамдық құндылығын анықтау	1640
381.	Нұрбекова А.А, Қалауиева Н.Қ.	Роль хелатных комплексов микроэлементов в составе диатомита в повышении питательной ценности мяса рыб	1645
382.	Сағидолдина Н. К., Базарбаева Қ. Ж., Акбасова А. Ж.	Гидропоникалық жағдайда бидай мен арпаның өсуіне ауыр металдардың әсерін зерттеу	1648
383.	Сағидолда Н. Е.	Балық шаруашылығы өнімдерінің сапасына қоректендіру ерекшеліктерінің әсері	1652
384.	Сағынбаева Д. А.	Современные вызовы и перспективы биотехнологии и биомедицины: от генного редактирования до персонализированной медицины	1655
385.	Тәжібай Д. Б., Талгатбекова Д. С.	Балықтарды әртүрлі жағдайларда өсіру кезіндегі азотты қосылыстардың құрамын салыстырмалы талдау	1657
386.	Уалихан А. С., Тулегенова Ж.А.	Әр түрлі сүттерден зең саңырауқұлағы көмегімен ірімшік технологиясын жасау және салыстырмалы зерттеу	1662
387.	Узбеков А.Б., Масалимов Ж. К.	Связь между антиоксидантной активностью и пигментным составом микрорезелени бобовых культур, выращенных гидропонным способом.	1667
388.	Alpamys A., Aldibay S.	Genetically engineered modified microorganisms in the food industry	1670
389.	Dairov A.K.	Efficacy of preconditioned human umbilical cord blood mesenchymal stem cells in a mouse model of psoriasis	1674
390.	Meshtayev D.T.	Variant calling of <i>M. tuberculosis</i> samples	1679

391.		ПОДСЕКЦИЯ 3.3 АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ	
392.	Анатолий Р.Қ.	Жайық өзені жайылмасындағы <i>Populus l.</i> туысына биоморфологиялық талдау және сыртқы әсер етуші факторлар	1683
393.	Ашиков М.М.	Анализ пространственного распределения гидрохимических классов качества поверхностных вод в Казахстане с 2019 по 2023 год	1686
394.	Ашиков М.М.	Расчет индекса загрязнения р. Сырдария на территории республики Казахстан с 2019 по 2023 год	1689
395.	Байдаулетов Д.С.	Оптимизация и моделирование выбора деревьев для высадки в северных регионах республики Казахстан с целью достижения углеродной нейтральности	1692
396.	Беляева Д.А.	Возможности применения в бальнеологических целях сточных вод доменного цеха	1695
397.	Болат А.Б.	Каркаралы ұлттық табиғи паркіндегі беталыс көлінің су құстарының алуан түрлілігі	1698
398.	Елепберген М.Е.	Влияние энергоэффективности зданий на рост плесени и микроклимат помещений	1703
399.	Жалгасбаев К.Ж.	Өнеркәсіптік суларды тазарту жолдары	1708
400.	Жиналинова А.С.	Современные подходы к изучению, классификации и применению сапропеля: обзор отечественных и зарубежных исследований	1710
401.	Жұмабекова М.М.	Астана қаласында қатты тұрмыстық қалдықтардың жинақталуы және оны залалсыздандырудың барысы	1713
402.	Калиев Н.С.	Определение ПДВ газов для снижения воздействия на окружающую среду на примере ТОО ГРЭС "Kazakhmys energy"	1718
403.	Марчук Е.В.	Сравнительный анализ накопления тяжелых металлов в различных почвенных горизонтах агроэкосистем с. Егиндыколь, Акмолинской области	1721
404.	Нургожина А.Е.	Сценарная оценка потенциала сокращения выбросов парниковых газов в регионах Казахстана	1724
405.	Пак А.Е.	Сравнительный анализ методов экологического обучения учащихся младших классов	1729
406.	Пак А.Е., Калиева Г.Т.	Фиторемедиация как способ очистки почвы в районах теплоэлектростанций: сравнительный анализ растений-гипераккумуляторов	1734
407.	Хабдразаков А.К., Ислямов Э.Н.	Влияние Tiktok-видео на экологическое обучение: перспективы микрообучения	1739
408.	Daribayev A.Zh.	Melafen: innovative plant growth regulator	1744
409.	Ibrayeva A.	Phytoremediators as a basis for the production of fuel	1746

		pellets: ecological and technological aspects	
410.	Mirzabekova M.Zh.	Bioecological features of representatives of the nightshade family (<i>Solanaceae</i> Juss.)	1749
411.	Yelesizova A.B.	Issues of ecological stability of natural pastures	1753
412.		ПОДСЕКЦИЯ 3.4 АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАУКИ О ЗЕМЛЕ	
413.	Абдрашова Т. А.	Астана агломерациясының жасыл белдеуін зерттеудің теориялық негіздемесі	1756
414.	Адирбай С., Аябекова М.	Маңғыстау облысы геожүйелерінің құрылымдық ерекшеліктері	1759
415.	Алдашова А. Ж.	Шідерті өзен алабы геожүйесінің құрылымдық ерекшеліктері	1763
416.	Аманжолова А. Б.	Солтүстік Қазақстан облысының тамақ өнеркәсібінің даму жағдайы	1767
417.	Ахметбекова Г. С.	Теоретические основы районирования территорий туристических зон	1772
418.	Аябекова М., Адирбай С.	Қызылорда қаласындағы атмосфералық ауасының ластануы	1779
419.	Әмірханова Ж. А.	Арал ауданының әлеуметтік-экономикалық даму перспективаларын бағалау	1783
420.	Болатбекқызы Ж.	Абай облысының қазіргі заманғы демографиялық мәселелері	1788
421.	Дабылбаева А.	2018-2024 жылдар аралығындағы Ақтөбе қаласының жерді пайдалану өзгерістерінің динамикасы	1792
422.	Даметова Г. Н.	Терісаққан өзені алабындағы NDVI негізінде С-факторды анықтау	1798
423.	Дастанбекова Ж. Р.	Талдықорған қаласының қазіргі экономикалық-географиялық әлеуеті	1803
424.	Елшатқызы Н.	Табиғатты қорғау әрекеттерін реттеу үшін қашықтықтан зондтауды қолданудың артықшылықтары	1808
425.	Ералы А. А.	Шығыс Қазақстан облысының ауылшаруашылық алқаптарын ГАЗ технологиясы арқылы анықтау	1813
426.	Есмуханова М. Т.	Оценка антропогенной нагрузки на геосистемы Карагандинской области	1816
427.	Кудайбергенова А. Р.	Геоэкологическая оценка деградации почв и агроландшафтов Северо-Казахстанской области: диагностика, мониторинг и пути устойчивого восстановления	1819
428.	Қуаныш А. Р.	Ақтөбе облысының табиғи-ресурстық әлеуетін бағалау	1824
429.	Қуанышбек А., Мукатов Д.	Қазақстанның бірыңғай уақыт белдеуіне ауысуы. Әлеуметтік, экономикалық және медициналық аспектілер	1828
430.	Құттымұратова А. Қ.	RUSLE теңдеуі негізінде Аса өзені алабында С факторын анықтау	1832
431.	Матаева А. Т.	Жамбыл облысының ерекше қорғалатын аумақтарындағы экологиялық туризм	1836

432.	Мокиенко А. В.	Исследование особенности синантропной флоры районов города Астаны	1840
433.	Муратова А. Б.	Қаратал өзені алабы геожүйесінің құрылымдық ерекшеліктері	1844
434.	Мустозяпова Н. И.	Влияние разработки Экибастузкого угольного бассейна на ландшафт и экологическое состояние региона	1848
435.	Мухамеджанов М. Е.	Қостанай қаласының ландшафттарына су тасқының әсері	1856
436.	Мұрат А. М.	SAVI индексі негізінде Зеренді ауданының өсімдік жамылғысын зерттеу	1863
437.	Мұратбек А. Е.	Алматы қаласының қызмет көрсету саласының географиясы	1869
438.	Омаров М. К.	Павлодар облысының аумағында өрттердің таралу ерекшеліктері	1874
439.	Орынбасар Р. А.	Жамбыл облысы халқының қазіргі жағдайдағы көші-қон үдерістері	1877
440.	Оспан Н. М.	Солтүстік Қазақстандағы орман алқаптарының табиғи таралуы және олардың қазіргі кездегі жағдайы	1881
441.	Рахманова А. Ә.	Қазіргі кезеңде Ақтөбе облысының кешенді демографиялық типологиясы	1885
442.	Сағынғали С. А.	Алматы облысындағы өнеркәсіптің басымдылық салаларының қазіргі жағдайы мен болашағы	1890
443.	Саметханова А. Т.	Шығыс Қазақстан облысы көлдер геожүйесінің құрылымдық ерекшеліктері	1895
444.	Сәулет Е.	Шығыс Қазақстан облысы геожүйелеріне антропогендік жүктемені бағалау	1899
445.	Темірханова Н. Ә.	Денсаулық сақтауға бағытталған урбозкожүйелік қызметтердің әлемдік тәжірибелерінің географиялық ерекшеліктері	1904
446.	Токбаева А. Е.	Қазақстанның дала зонасының ерекше қорғалатын табиғи аумақтарының биоәртүрлілігін кеңістік талдау.	1909
447.	Төлегенова Т. Қ.	Ойыл өзені алабы геожүйесінің физикалық-географиялық ерекшеліктері	1914
448.	Төлеуова Р. Қ.	Маңғыстау мен Үстірттің киелі үңгір атауларын зерттеу және қалпына келтірудің географиялық мәселелері	1918
449.	Тілеухан Д. Ғ.	Дала экожүйелеріндегі биоалуантүрлілікті мониторингілеуде жасанды интеллектті қолдану: орнықты даму перспективалары	1923
450.	Тілеухан Д. Ғ.	Жасанды интеллектті қолдану арқылы Қазақстандағы шөлейттену процесін бақылау	1929
451.	Ұзақбаев Б. А.	Қызылорда облысы өнеркәсіптік кешенінің даму географиясы	1936
452.	Черепанова Ю. В.	Региональные исследования накопления углерода в лесных экосистемах на примере Алтайского края	1939
453.	Shukirkhan A., Orynassarova G.	Research of geoecosystems of the geomorphological structure of the Chingirlau district of the West Kazakhstan region	1943

454.		ПОДСЕКЦИЯ 3.5 МЕТОДЫ И МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ГЕОГРАФИИ	
455.	Азимбай Н.С.	Мектеп географиясын оқытуда геоақпараттық технологияларды қолдану арқылы зерттеушілік құзіреттілікті қалыптастыру	1949
456.	Айтқұл А. Ж.	Мектеп географиясын оқытуға арналған гаж бағдарламалары: салыстырмалы талдау және мүмкіндіктері	1952
457.	Баймухамедова А.Ж.	10 сынып география пәні бойынша «Астана қаласының экологиялық мәселелері» атты факультативтік курс бағдарламасының маңыздылығы	1957
458.	Балпекова Д.А.	География пәні бойынша факультативтік курстардың маңыздылығы	1961
459.	Беспалинов Н.М.	SMART-технологияларын 10-11 сыныптарда географияны оқытуда кіріктіру	1966
460.	Бигалим С.	География сабақтарында белсенді оқыту әдістерін қолдану арқылы оқушылардың құзыреттілік қабілеттерін арттыру	1971
461.	Джумабаева С.Е.	Заманауи картографиялық әдістер	1975
462.	Жамбул Г.Б.	Использование ролевых игр на уроках географии	1979
463.	Жумабаев Д.С.	География сабағында экологиялық тәрбие беру әдістемесі	1983
464.	Карпета В.Г., Маклюк Р.Р., Молдыбаев С.З., Уразбаева Р.С.	Реализация школьного проекта «Изучаем географию Казахстана».	1986
465.	Қасым Е.Ж.	Мектеп оқушыларының табиғат қорғау құзыреттілігін қалыптастыру жолдары	1990
466.	Құнаш А.А.	Мектеп географиясында оқушылардың мәдени-географиялық құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық негіздері	1994
467.	Мененбай А.Н.	«Қазақстан географиясы сабақтарында білім алушыларға экологиялық білім берудің теориялық негіздері»	1999
468.	Набидоллаева А.А.	География сабақтарында оқушылардың оқу-танымдық белсенділігін арттыру формалары мен технологиялары	2003
469.	Накыпова Ә.Қ.	География пәні сабақтарында оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту	2008
470.	Сәндібай Н.А.	Изучение геополитических проблем центральной азии в школьной географии	2011
471.	Солтанғазина А.С.	География сабақтарында экологиялық білім қалыптастырудың маңыздылығы	2015
472.	Таған Ә.С.	Түркістан облысының ауыл шаруашылығы географиясы» атты факультативтік курс бағдарламасының маңыздылығы	2022
473.	Тілеужан Б.Н.	Географияны оқытуда заманауи сандық әдістер мен интерактивті технологияларды қолдану	2026

474.	Ширенова Ж.С.	Өлкетану қағидаты негізінде 7 сынып географиясын оқытуға қатысты тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың нәтижесі	2031
475.		ПОДСЕКЦИЯ 3.6 АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ ГИДРОЛОГИИ	
476.	Айтенова Ә.Н.	Водный кризис в засушливых регионах Казахстана: последствия и пути решения	2036
477.	Алдинов Р.Б.	Наводнения в Казахстане: причины, последствия и методы борьбы	2040
478.	Габдулла Н.М.	Arcgis бағдарламасында гидрографиялық желіні құру әдістері	2043
479.	Дәулеткелді А.С.	Дефицит пресной воды в казахстане	2048
480.	Дүйсен А.Е.	Подземные воды и их распределение по регионам Казахстана	2051
481.	Жаманқұл А.М.	Новые экологические конструкции гидротехнических сооружений	2053
482.	Құрманғалиева А.Қ.	Каспий теңізінің солтүстік-шығыс бөлігіндегі желкөтерме және желшегерме құбылыстарын модельдеу	2057
483.	Кулатаева К.Д.	Оценка влияния антропогенных факторов на озеро Балкаш	2060
484.	Ноғайбек А.	Қазақстандағы су тасқыны мен су тасуын болжау жүйелеріндегі гаж технологиялары	2065
485.	Өтегенұлы А.	Физико-химическое исследование процессов солеобразования воды озера балкаш и влияние на него реки иле	2070
486.	Рымбаева Р.Б.	Современное экологическое состояние озера Балкаш	2075
487.	Ташева Е.А.	Применение нейросетевой модели lstm для прогнозирования стока реки Сырдарья в южных регионах Казахстана	2079
488.	Таурбаева Н.К.	Моделирование изменений стока реки Ертис в условиях маловодных лет	2081
489.	Тлеуғабыл Ж.А.	Применение искусственного интеллекта в прогнозировании паводков	2087
490.	Толыбаева Д.Б.	Моделирование речного стока с использованием модели hbv: прогнозирование и валидация	2089
491.	Торбаева А.У.	«Иртыш – трансграничная водная артерия: вызовы, перспективы и управление ресурсами»	2092
492.	Baizhigit T.Y.	Mapping Tien Shan Glaciers and Their Impact on the Ile River	2095
493.	Otegenuly A.	River basin mapping methods and identification of river basin sections in the arc gis programme	2099
494.	Satbekova A.B.	The use of gis technologies for flood risk analysis and modeling in Kazakhstan	2105
495.	Satbekova A.B.	Hydrological analysis and water balance of the Kalzhyr river basin	2108
496.	Tolybayeva D.B.	Modeling of river flow formation processes	2111

497.	Тоханbayeva S.T.	Microplastic – a macroproblem of the world ocean	2113
498.		ПОДСЕКЦИЯ 3.7 АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ХИМИЧЕСКОЙ НАУКИ	
499.	Адылканова А.А.	Мұнай-су жүйесін бөлуге арналған PMS-BC-қапталған меламинады спонж негізіндегі сорбент	2117
500.	Айтбайұлы Н.	Химия сабақтарында кәсіби бағдарлауды қалыптастыру	2119
501.	Асан Н.Ә.	STEM – білім беру аясында ұлттық педагогика элементтерін қолдану	2123
502.	Әзілхан Т.Ә.	Заманауи мектепте химияны оқытудың экологиялық аспектілері	2128
503.	Бахытжанова Ж.Б.	Жұқа пленкалы литий-ионды аккумуляторларға арналған SnO ₂ анодты материалды синтездеу және электрохимиялық қасиеттерін зерттеу	2131
504.	Бекмаханова А.С.	LATP қатты электролитін синтездеу және электрохимиялық қасиеттерін зерттеу	2135
505.	Биктасова А.С.	Минералды сорбенттердегі диспрозий иондарының адсорбциялық процестерін зерттеудегі кинетикалық модельдерді талдау	2140
506.	Болатбек М.	Биологиялық ыдырайтын полимерлердің синтезі мен экологиялық және өнеркәсіптік маңыздылығы	2143
507.	Бөкенова А.Б.	Мыс қорытпалы катализаторымен антрахинонды гидрлеу процесін зерттеу	2149
508.	Ғұбайдолла З.Қ.	Химия сабағында оқушылардың белсенділігін арттырудағы модульдік оқытудың рөлі	2154
509.	Еримбет Б.Д.	Химияны оқытудағы инновациялық әдістердің білім алушылардың оқу жетістіктеріне ықпалы	2157
510.	Жетенова М.С., Дәуметова С.Т.	Биоорганоминеральные пестициды: разработка и исследование их свойств	2161
511.	Жұмағұл А.А.	Куркуминнің флуоресценттік қасиеттері: еріткіштің спектрлік сипаттамаларға әсері	2164
512.	Кароматов С.А., Ганиев Б.Ш.	Потенциальная биологическая активность оснований Шиффа, основанных на бензалацетоне и бензалацетофеноне	2169
513.	Қалау А.Қ.	Химия сабағында білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудағы контекстік тапсырмалардың рөлі	2171
514.	Қожамұратова Ұ.М.	Өңдеу нәтижесінде алынған көміртекті адсорбенттердің физико-химиялық негіздерін зерттеу	2176
515.	Қойшыбайқызы Т.	ZnO@PC және Cu/ZnO@PC композициялық трек мембраналарын норфлоксацинді жою үшін синтездеу	2179
516.	Молдалиева А.	Квантово-химическое исследование производных бензимидазола	2183
517.	Муканов М.К.	Определение массовой доли подвижных соединений фосфора в почве по методу Мачигина с использованием автоматического анализатора сегментированного потока SKALAR SAN++	2186

518.	Мұрат М.Ж.	Координациялық қосылыстар химиясы бойынша зертханалық курсты әдістемелік қамтамасыз етудегі онлайн материалдардың рөлі	2188
519.	Нұралина А.Ж.	Химия сабағында білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру	2192
520.	Пармантай Қ.Е.	Химияны оқу барысында оқушылардың өзіндік іс-әрекетін олардың интеллектуалдық дамуының құралы ретінде ұйымдастыру	2197
521.	Пердеханова А.А.	Дәрілік өсімдіктерді зерттеу барысында студенттердің зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастыру	2202
522.	Сарсенғалиева А. Н.	Актуальные проблемы в химическом образовании для инженерных специальностей и предлагаемые решения	2206
523.	Серікбай А.М.	Мектеп оқушыларының химияға қызығушылығын қалыптастырудың тиімді жолдары	2209
524.	Сыздық А.Ф.	Полимерлер мен ауыр мұнай қалдықтарын қолданып, битумның қасиеттерін жақсарту	2213
525.	Ташманова Ж.А.	Химияны оқытуда STEM технологиясын пайдалану	2217
526.	Тобжанова А.Р.	Мыс(II) галогенидтері – ацетамид – қышқыл жүйесі негізінде координациялық қосылыстар: синтездеу және физика-химиялық қасиеттерін зерттеу	2222
527.	Тұрсынәлі Қ.	Қазіргі мектепте «Жаңа заттар мен материалдарды өндіру» элективті курсын оқыту: тәжірибе және нәтижелер	2227
528.	Хамит А.Ж.	PASS ONLINE пайдалана отырып N-бензоилпиперидин туындыларының биологиялық белсенділігін болжау	2232
529.	Шаихова Ж.Е., Калимолдина Л.М.	Целлюлозалық сорбенттер арқылы шарап материалдарын сорбциялық тазартуды зерттеу	2237
530.	Шатлыкова А.Т.	WOLFRAM ALPHA жасанды интеллект құралын химияны оқыту процесінде қолдану мүмкіндіктері	2241
531.	Adil K.Y.	Using the getcourse online platform for the unified national test in chemistry	2245
532.	Bazhikova Z.	Research of biologically active compounds from plants of the genus ACHILLEA L.	2249

СЕКЦИЯ 4.

МАТЕМАТИКА, МЕХАНИКА И МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

ПОДСЕКЦИЯ 4.1 МАТЕМАТИКА

5. World Health Organization (WHO). Ambient (outdoor) air pollution. – 2021.
6. Садыкова Д.А. Қазақстан Республикасының экологиялық проблемалары: Оқу құралы. Алматы: ҚазМемҚызПУ, 2010. – 171 б.
7. United Nations Environment Programme (UNEP). Air Pollution in Asia and the Pacific: Science-Based Solutions. – 2019

ӘӨЖ 330.34(574)

АРАЛ АУДАНЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫН БАҒАЛАУ

Әмірханова Жания Асылбекқызы

zhaniya1515@gmail.com

Магистрант Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекші – қауымдастырылған профессор Инкарова Ж.И.

Түйін. Мақалада Арал ауданының әлеуметтік-экономикалық даму перспективалары кешенді түрде қарастырылады. Ауданның экономикалық құрылымы ауыл шаруашылығы, балық өнеркәсібі және тұз өндірісіне негізделген. Арал теңізінің тартылуы аймақтың экожүйесіне және тұрғындардың өмір сүру сапасына елеулі әсер еткен. Зерттеу барысында жүргізілген сауалнама нәтижелері өңір тұрғындарының әлеуметтік-экономикалық жағдайға көзқарасын анықтауға мүмкіндік берді. Негізгі мәселелер ретінде жұмыссыздық, өнеркәсіптің дамымауы, инфрақұрылымның әлсіздігі және экологиялық проблемалар аталды. Мақалада аймақтың тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін жасыл экономика, өнеркәсіптік әртараптандыру, су ресурстарын үнемдеу және әлеуметтік инфрақұрылымды жетілдіру бойынша ұсыныстар берілді.

Түйін сөздер: Арал ауданы, әлеуметтік-экономикалық даму, экологиялық проблема, Арал теңізі, өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, инфрақұрылым, жасыл экономика, аймақтық даму.

Арал ауданы – Қазақстанның Қызылорда облысындағы ерекше географиялық аймақтардың бірі, оның әлеуметтік-экономикалық дамуы экологиялық факторлармен тығыз байланысты. Арал теңізінің тартылуы ауданның экономикасына, экологиялық жағдайына және халықтың өмір сүру деңгейіне теріс әсер етті, соған қарамастан, аймақтың дамуында белгілі бір оң өзгерістер байқалуда. Ауданның негізгі шаруашылық салаларына балық өнеркәсібі, тұз өндіру, ауыл шаруашылығы және шағын кәсіпкерлік жатады [1].

Арал ауданының экономикасы соңғы жылдары біршама тұрақты даму үрдісін көрсеткенімен, өңірдің жалпы экономикалық құрылымы негізінен ауыл шаруашылығы, балық өнеркәсібі және тұз өндірісіне тәуелді болып қала береді. 2022 жылғы қаңтар-тамыз айларында өнеркәсіптік өндіріс көлемі айтарлықтай өсім көрсетіп, негізгі үлесті «Аралтуз» АҚ және «Қамқор Локомотив» ЖШС кәсіпорындары қамтамасыз етті. Облыстың өңдеу өнеркәсібіндегі өсім 35%-дан астамды құрады, бұл бәсекеге қабілетті өндіріс орындарының артуымен және мемлекеттік қолдау шараларының әсерімен байланысты[2].

Аймақтағы әлеуметтік жағдай халықтың әл-ауқатына тікелей әсер ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады. 2022 жылдың қаңтар-тамыз айларында аудандағы жұмыссыздық деңгейі 5%-ды құрады, бұл аймақтық орташа көрсеткішке жақын. Жұмыспен қамту орталықтарына тіркелген азаматтардың көпшілігі уақытша немесе маусымдық жұмыстарға орналастырылды. Сонымен қатар, мектептер мен денсаулық сақтау мекемелерінің жағдайы біршама жақсарғанымен, білім беру сапасын арттыру және медициналық қызметтердің қолжетімділігін қамтамасыз ету мақсатында қосымша шаралар қажет.

Арал теңізінің тартылуы аймақтағы климаттық жағдайды өзгертіп, жергілікті халықтың денсаулығына және экономикалық қызметіне кері әсер етті. Арал өңіріндегі тұзды дауылдар мен судың тапшылығы ауыл шаруашылығына елеулі зиян келтіруде. Бұл ретте, агроөнеркәсіптік кешенді әртараптандыру және экологиялық жобаларды кеңінен енгізу маңызды. Өңірде жүзеге асырылып жатқан «Жасыл экономика» аясындағы бастамалар экологиялық тұрақтылықты қамтамасыз етуге бағытталғанымен, оларды кең көлемде дамыту үшін инвестициялар қажет [3].

Арал ауданының әлеуметтік-экономикалық даму перспективаларын бағалау экологиялық жағдайдың тұрақтылығымен тығыз байланысты, себебі өңірдің экономикалық құрылымы негізінен ауыл шаруашылығы, балық өнеркәсібі және тұз өндірісіне тәуелді. Арал теңізінің тартылуы аймақтың экожүйесін айтарлықтай өзгертіп, гидрологиялық режимнің бұзылуына, жердің тұздануына және ауыл шаруашылығы өнімділігінің төмендеуіне әкелді, бұл өз кезегінде жергілікті халықтың өмір сүру деңгейіне тікелей әсер етуде. Экологиялық апаттың салдарынан аймақтағы су ресурстарының тапшылығы ауыл шаруашылығын әртараптандыру қажеттілігін күшейтіп, жаңа бейімделу стратегияларын талап етеді. Осыған байланысты, өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуы үшін суды үнемдеу технологияларын енгізу, суармалы жерлердің өнімділігін арттыру және жасыл экономика қағидаттарына негізделген экологиялық туризмді дамыту маңызды бағыттар ретінде қарастырылуы тиіс. Сонымен қатар, өңірдің өнеркәсіптік әлеуетін кеңейту үшін экологиялық таза өндірістерді дамыту және инвестиция тарту мәселелері де өзекті болып отыр [4].

БҰҰ-ның 2021-2030 жылдарды экожүйелерді қалпына келтіру Онжылдығы ретінде жариялауы Арал өңіріндегі қоршаған ортаны қалпына келтіру мен оны орнықты дамудың негізгі элементіне айналдырудың маңыздылығын көрсетеді. Арал ауданының тұрақты дамуы үшін кешенді мемлекеттік бағдарламалар, заманауи технологияларды енгізу, халықтың денсаулығын жақсартуға бағытталған шаралар мен әлеуметтік қолдау жүйесін нығайту қажет. Осылайша, Арал теңізінің экологиялық проблемалары аймақтың экономикалық даму перспективаларын айқындайтын басты факторлардың бірі болып табылады, және олардың шешілуі өңірдің ұзақ мерзімді әлеуметтік-экономикалық тұрақтылығын қамтамасыз етудің негізгі шартына айналады [5].

Арал өңірінің дамуына мемлекет тарапынан қомақты қаржы бөлініп, нақты жобалар іске асырылуда. 2023–2024 жылдарға арналған бюджет шеңберінде Арал ауданында 14 инвестициялық жобаны жүзеге асыру үшін 3,85 млрд теңге қарастырылған. Бұл қаражаттың 233 млн теңгесі «Ауыл – Ел бесігі» бағдарламасы аясында Аманоткел, Шижаға және Жақсықылыш ауылдарында 4 жобаны іске асыруға бағытталса, қалған 3,6 млрд теңге Арал қаласында жол құрылысына арналған 10 жобаны жүзеге асыруға жұмсалады. Бұл жобалар өңірдің өнеркәсіптік және көлік инфрақұрылымын жақсартып, экономикалық белсенділікті арттыруға ықпал етеді және ауылдық аумақтарды дамыту арқылы халықтың өмір сүру сапасын арттыру көзделуде. Мұндай кешенді шаралар моноқалалардың әлеуетін арттырып, жұмыс орындарын көбейтуге мүмкіндік береді [6].

Бүгінде Арал теңізін молайту және өңірдің экологиялық тепе-теңдігін қалпына келтіру мақсатында бірнеше ірі жобалар жүзеге асырылып жатыр және болашақта іске асырылуы мүмкін перспективалы бастамалар да бар. Соның ішінде ең ауқымдысы – «Сырдария өзенінің арнасын реттеу және Арал теңізінің солтүстік бөлігін сақтау» (САРАТС) жобасы. Бұл бастама бірнеше кезеңнен тұрады: бірінші кезеңі табысты аяқталып, Кіші Аралдың деңгейі айтарлықтай көтерілді, су тұздылығы төмендеп, балық шаруашылығы қайта жанданды. Қазір САРАТС жобасының екінші кезеңін жүзеге асыру үшін дайындық жұмыстары жүргізілуде, оның аясында Сырдария өзенінің төменгі ағысында су реттегіш құрылыстарды жаңарту, каналдар мен бөгеттерді жөндеу, гидротехникалық инфрақұрылымды жетілдіру сияқты шаралар қарастырылып отыр. Сонымен қатар, халықаралық ұйымдармен, оның ішінде Әлемдік банкпен және Ислам даму банкімен бірлесіп қаржыландыру көздері қарастырылуда. Бұған қоса, Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың тапсырмасымен Арал теңізінің құрғаған табанына сексеуіл егу арқылы экожүйені қалпына келтіру жұмыстары жүргізілуде.

2021–2025 жылдар аралығында жалпы көлемі 1,1 млн гектар аумақта сексеуіл плантацияларын құру жоспарланған, қазіргі таңда 544,5 мың гектар аумақта орман-мелиорациялық жұмыстар жүргізіліп, 25,8 млн көшет отырғызылды. Бұл жобалар тек экологиялық емес, сонымен бірге әлеуметтік және экономикалық тұрғыдан да маңызды, себебі олар өңірдің климаттық жағдайын тұрақтандыруға, жердің құнарлылығын арттыруға, ауыл шаруашылығын дамытуға және жергілікті тұрғындарға жаңа жұмыс орындарын ұсынуға мүмкіндік береді. Алайда, өңір тұрғындары мен сарапшылар кіші Аралдағы судың тартылуы мен тұздану деңгейінің артуына алаңдаушылық білдіруде. Бұл жағдай балық шаруашылығына қауіп төндіріп, халықтың негізгі күнкөріс көзіне нұқсан келтіруі мүмкін. Сондықтан экологиялық жобалармен қатар, заңнамалық қолдауға негізделген шұғыл шешімдер қабылдау – өңірдің тұрақты дамуы үшін маңызды қадам болып отыр [7].

Арал өңіріне шетелдік инвестициялар тарту мәселесі бойынша нақты мәліметтер шектеулі болғанымен, жалпы Қызылорда облысында шетелдік инвестицияларды тарту бағытында белсенді жұмыстар жүргізілуде. Мысалы, 2022 жылы аймаққа 413,2 млрд теңге инвестиция тартылса, 2023 жылы бұл көрсеткіш 517,5 млрд теңгеге жетуі жоспарланған. Бұл инвестициялар өңірдің экономикалық дамуына елеулі үлес қосып, инфрақұрылымды жақсартуға, жаңа жұмыс орындарын ашуға және халықтың өмір сүру деңгейін арттыруға ықпал етеді.

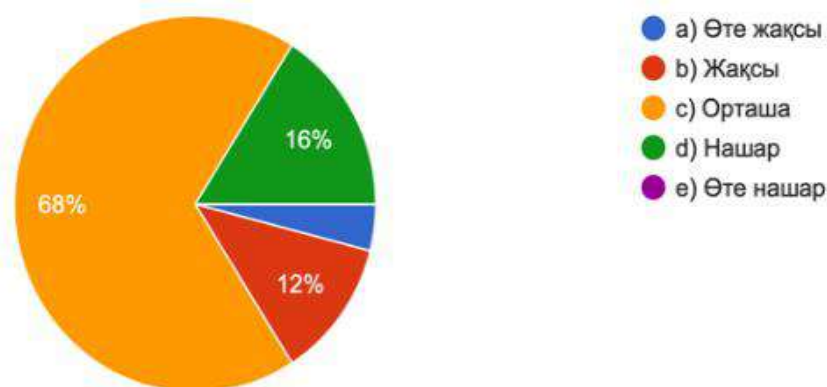
Сонымен қатар, Қызылорда облысында шетелдік инвесторлардың қатысуымен бірқатар ірі жобалар жүзеге асырылуда. Мысалы, түрік инвесторларымен бірлесіп, құны 215 млрд теңге болатын жаңа жылу-электр орталығының құрылысы басталды. Бұл жоба аймақтың энергетикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге және тарифтерді тұрақтандыруға мүмкіндік береді. Сонымен бірге, түркиялық «Тат Гида» компаниясымен құны 50 млн АҚШ долларын құрайтын қызанақ пастасын шығаратын зауыт салу жоспарлануда. Мұндай жобалар өңірдің ауыл шаруашылығы мен өнеркәсіп салаларын дамытуға, сондай-ақ экспорттық әлеуетін арттыруға септігін тигізеді [8].

Зерттеу барысында Арал ауданының әлеуметтік-экономикалық даму болашағын бағалау мақсатында сауалнама жүргізілді. Сауалнаманың негізгі мақсаты – аймақ тұрғындарының экономикалық және әлеуметтік жағдайға деген көзқарастарын анықтау, негізгі мәселелерді сараптау және болашақ дамудың басым бағыттарын айқындау. Сауалнама анонимді түрде жүргізіліп, онлайн форматта өткізілді және алынған мәліметтер тек ғылыми-зерттеу мақсатында қолданылды. Қатысушылар әртүрлі жас топтарын, жыныстық және әлеуметтік-экономикалық санаттарды қамтыды. Зерттеу нәтижелері төменде көрсетілген.

Сіз Арал ауданында қанша уақыт тұрасыз?

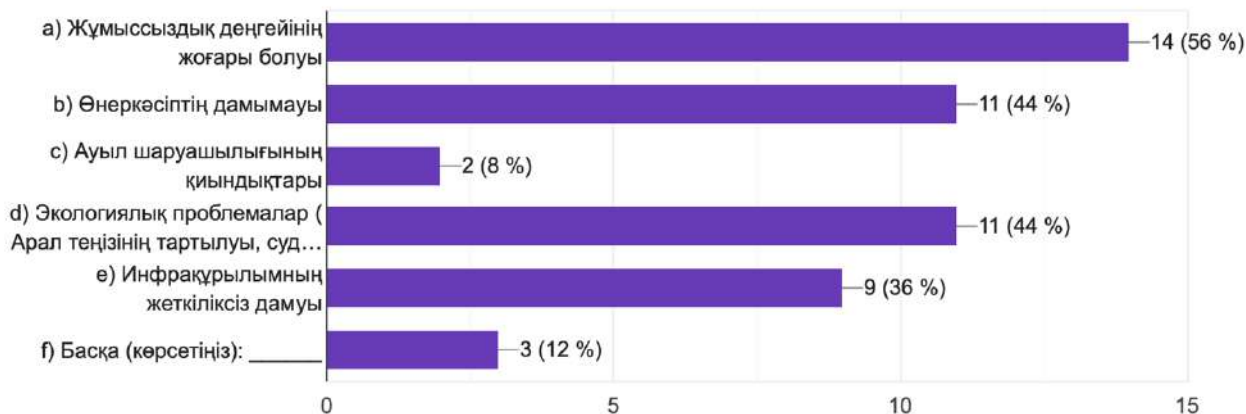
Арал ауданындағы экономикалық жағдайды қалай бағалайсыз?

Сурет 1 Сауалнама нәтижелері

Сауалнама нәтижелері бойынша, Арал ауданында тұратын респонденттердің басым бөлігі (72%) бұл аймақта 10 жылдан астам уақыт өмір сүріп келеді, бұл олардың аймақтың әлеуметтік-экономикалық жағдайына қатысты ұзақ мерзімді бақылаулары бар екенін көрсетеді. Сонымен қатар, қатысушылардың 68%-ы ауданның экономикалық жағдайын «орташа» деп бағаласа, тек 16%-ы оны «жақсы» деп санайды, ал «өте жақсы» деп жауап бергендер үлесі 12%-ды құрайды. Бұл көрсеткіштер Арал ауданының экономикалық жағдайында айтарлықтай проблемалар бар екенін және оны жақсарту үшін кешенді шаралар қажет екенін көрсетеді.

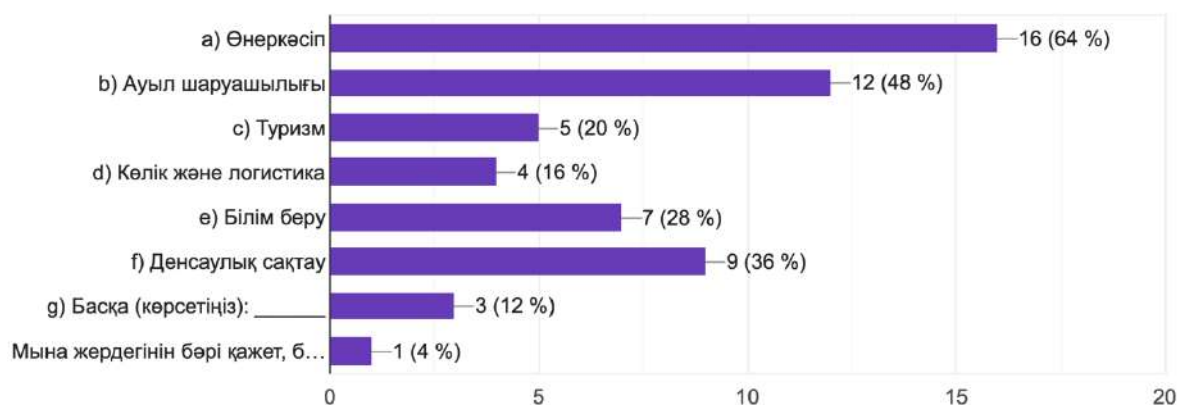
Сіздің ойыңызша, Арал аймағының негізгі экономикалық проблемалары қандай?

Сурет 2 Сауалнама нәтижелері

Сауалнама нәтижелері бойынша, Арал ауданының негізгі экономикалық проблемалары ретінде жұмыссыздық деңгейінің жоғарылығы (56%) және өнеркәсіптің дамымауы (44%) жиі аталды. Сонымен қатар, экологиялық мәселелер, соның ішінде Арал теңізінің тартылуы мен су ресурстарының жетіспеушілігі (44%), сондай-ақ инфрақұрылымның жеткіліксіз дамуы (36%) респонденттер үшін маңызды факторлар болып табылады. Ауыл шаруашылығының қиындықтары салыстырмалы түрде аз (8%) аталғанымен, бұл саланың да даму қажеттілігі бар екендігін көрсетеді. Жалпы, бұл көрсеткіштер өңірде экономиканы әртараптандыру, инфрақұрылымды жетілдіру және экологиялық жағдайды жақсарту бойынша кешенді шаралардың қажеттілігін айқындайды.

Арал ауданының дамуы үшін қандай салаларды бірінші кезекте дамыту қажет?

Сурет 3 ауалнама нәтижелері

Сауалнама нәтижелері бойынша, Арал ауданының дамуы үшін ең басты басымдық өнеркәсіп саласын дамытуға берілді (64%). Бұл көрсеткіш өңірдегі экономикалық құрылымның нығаюы үшін өнеркәсіптік өндірістің маңыздылығын көрсетеді. Сонымен қатар, ауыл шаруашылығы (48%) мен денсаулық сақтау (36%) салалары да маңызды деп танылды, бұл тұрғындардың әлеуметтік қажеттіліктерін қанағаттандырудың өзектілігін көрсетеді. Білім беру (28%) және көлік-логистика (16%) салалары да назар аударуды қажет ететін бағыттар ретінде аталған. Туризмді дамыту (20%) маңызды болғанымен, оның басқа салалармен салыстырғанда басымдық деңгейі төмен екені байқалады. Жалпы, респонденттердің таңдауы өңірдің экономикалық және әлеуметтік дамуы үшін кешенді шаралар қажет екенін көрсетеді, әсіресе өнеркәсіптік өндірісті кеңейту, ауыл шаруашылығын қолдау және инфрақұрылымды жетілдіру маңызды бағыттар болып табылады.

Сонымен, Арал ауданының әлеуметтік-экономикалық даму перспективаларын бағалау нәтижелері өңірдің қазіргі жағдайында бірқатар маңызды мәселелер бар екенін және оларды шешу үшін кешенді тәсіл қажет екенін көрсетті. Зерттеу барысында жүргізілген сауалнама мәліметтеріне сәйкес, аудан тұрғындарының көпшілігі экономикалық жағдайды орташа деңгейде деп бағалап, негізгі проблемалар ретінде жұмыссыздықтың жоғарылығын, өнеркәсіптің дамымауын, инфрақұрылымның жеткіліксіздігін және экологиялық мәселелерді атап өтті. Бұл факторлар өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуын тежеп, халықтың өмір сүру деңгейіне теріс әсерін тигізуде. Сонымен қатар, өңірдің экономикалық құрылымын талдау өнеркәсіптің және ауыл шаруашылығының дамуы бірінші кезекте қажетті екенін көрсетіп отыр. Сауалнама нәтижелері бойынша, тұрғындардың 64%-ы өнеркәсіптің, 48%-ы ауыл шаруашылығының дамуын басым бағыт ретінде қарастырады, бұл өңірдің өндірістік және аграрлық әлеуетін тиімді пайдалану қажеттігін білдіреді. Денсаулық сақтау (36%) мен білім беру (28%) салаларының дамуы да аймақ тұрғындарының басты сұраныстарының қатарында, бұл әлеуметтік инфрақұрылымды нығайту қажеттігін көрсетеді. Арал өңіріндегі экологиялық жағдайдың тұрақсыздығы да маңызды фактор болып табылады, респонденттердің көпшілігі экологиялық проблемалар, соның ішінде Арал теңізінің тартылуы мен су ресурстарының жетіспеушілігі өңірдің дамуына елеулі кедергі келтіретінін атап өтті. Бұл ретте, экологиялық тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін Арал теңізін қалпына келтіру жобаларын жүзеге асыру және жасыл экономика қағидаттарын енгізу маңызды шаралар ретінде ұсынылды. Аймақтың дамуын жеделдету үшін жаңа жұмыс орындарын ашу, инвестиция тарту, кәсіпкерлікті дамыту және мемлекеттік қолдау бағдарламаларын кеңейту қажеттілігі анықталды. Жалпы, зерттеу нәтижелері көрсеткендей, Арал ауданының болашағы бар, бірақ оның тұрақты дамуы үшін өнеркәсіп пен ауыл шаруашылығын әртараптандыру, экологиялық проблемаларды шешу, инфрақұрылымды жақсарту және мемлекеттік бағдарламалардың тиімділігін арттыру қажет.

Тек осындай кешенді шараларды жүзеге асыру арқылы ғана өңірдің әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартып, халықтың әл-ауқатын арттыруға мүмкіндік туады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Курбанбаев Е., Артыков О., Курбанбаев С. Аральское море и водохозяйственная политика в республиках Центральной Азии //Нукус: Каракалпакстан. – 2011.
2. Филиппова А. В., Моисеева Е. В., Азарова Н. А. Совершенствование экономики природопользования в целях эффективного управления природными ресурсами //Менеджер года-2022. – 2022. – С. 260-264.
3. Игнатьева Н. О., Рунков С. И. Экологические и социально-экономические проблемы Аральского моря //Огарёв-Online. – 2023. – №. 4 (189). – С. 4.
4. Ерiмбетова Қ. Новые возможности развития в регионе Сырдарьи: инновационно-инвестиционные проекты //Қоғам және дәуір. – 2024. – Т. 81. – №. 1.
5. Жумашева С. Т., Муханова А. Е., Смагулова Ж. Б. Развитие малого и среднего предпринимательства в сельском хозяйстве Кызылординской области Казахстана //Проблемы агрорынка. – 2022. – №. 2. – С. 121-132.
6. В Казахстане разрабатывают вторую фазу проекта по сохранению Северного Арала URL: <https://kapital.kz/finance/135435/sem-mifov-o-fondovom-rynke.html>
7. Почти 4 млрд тенге направят на развитие Арал URL: <https://kz.kursiv.media/2024-03-20/zghz-aral/>
8. Шетелдік тікелей инвестициялар бойынша сараптамалық ақпарат URL:<https://nationalbank.kz/file/download/92276>

ӘӘЖ 911:5:9

АБАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Болатбекқызы Ж.

bolatbek.zhanerke03@mail.ru

«Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» КеАҚ,
«Физикалық және экономикалық география» кафедрасы,
6B05209 – «География» білім беру бағдарламасының 4 курс білім алушысы,
Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекші - Сапаров Қ.Т.

"Демография" термині грек тілінен шыққан, мұнда «демос» – халық, ал «графо» (графия) – жазу, сипаттау деген мағынаны білдіреді. Алайда, демография тек халықты сипаттаумен шектелмейді, оның зерттеу аясы кең әрі терең. Демография – белгілі бір аумақта (әлем, континенттер, мемлекеттер бірлестігі, ел немесе оның аймақтары) өмір сүретін халықтың өсіп-өну үдерістерін зерттейтін ғылым [1].

Демографиялық ахуал – халық санының өзгеруінің негізгі құрылымдық компоненттері бойынша жан-жақты сипаттамасы. Оның кезеңдік өзгерістері халық қозғалысының заңдылықтарын айқындайды. Демографиялық зерттеулер мемлекеттік демографиялық саясатты қалыптастыруға, еңбек ресурстарын тиімді жоспарлауға негіз болады. Сонымен қатар, бұл зерттеулер демографиялық мәселелерді шешуге бағытталған маңызды құралдардың бірі болып табылады. Демографиялық ахуал белгілі бір уақыт аралығында халықтың құрылымы мен демографиялық үдерістердің жағдайын сипаттайды. Оның талдауы әлеуметтік-экономикалық факторларды ескере отырып, әрбір ел мен аймақтың ерекшеліктеріне сай жүргізіледі. Сонымен бірге, демографиялық үдерістердің даму қарқынын